

Rónai András: Közép-Európa atlasz – egy térképmű mesterfokon

Lux e praeterito lucens futura illuminat tempora
(A múlt fénye világítja meg a jövőt)

KLINGHAMMER ISTVÁN¹

Abstract

Atlas of Central Europe by András Rónai: a masterpiece of cartography

From December 1940 until May 1945 RÓNAI acted as director of the Institute of Political Sciences at Budapest. According to the verbal testament of Count P. TELEKI immediately prior to his suicide (he probably anticipated an eventual defeat of the Axis Powers) RÓNAI launched a project to publish an Atlas of Central Europe containing a series of predominantly thematic maps which was compiled from more than 3.5 million statistical data published by ten states of the region in the 1930s and 40s (environment, population, economy, transport etc.). The atlas (at a scale of ca 1:6 250 000) represents an area from Saxony to Lemberg (west to east), up to the Abruzzi and Foggia in Italy, Albania, Skopje and Edirne (down to south). This volume of 171 maps with an extensive explanatory notes (altogether 367 pages) had been edited and drawn at the Institute, which was relocated to Balatonfüred at the end of the war. A limited number of rotaprint copies (quasi-proofs) were produced by 15th March 1945. The Soviet troops took the settlement ten days after.

From the material a digital facsimile was produced at the Department of Cartography of Eötvös Loránd University, Budapest and the Atlas was printed out anew in 1993. It provides an image of Central Europe on the eve of World War II.

Bevezetés

A száz éve született RÓNAI András Nagyszebenben, egy hétgyermekes székely családban látta meg a napvilágot. Középiskoláit a kolozsvári Piarista Gimnáziumban, egyetemi tanulmányait a budapesti József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karán végezte. Professzora, TELEKI Pál egyetemi tanár jóvoltából 1927 őszétől az Allamtudományi Intézet munkatársa, 1940 decemberétől 1945 májusáig igazgatója volt. 1945 májusában RÓNAI-t eltávolították az intézet éléről, amelyet ezt követően rövidesen felszámoltak.

¹ ELTE Térképtudományi és Térinformatikai Tanszék, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/a. E-mail: klinghammer@ludens.elte.hu

Igazgatói működése idején szerkeszti meg a Közép-Európa Atlaszt, amelyet az intézet munkatársainak elkötelezett közreműködésével, a háborús körülmények ellenére, 1945. március közepére sikerült ideiglenes kiadásban, kis példányszámban megjelentetni. Az alig öt év munkájával összeállított atlasz utolsó színes lapja 1945. március 15-én került le a nyomdagépről Balatonfüreden, az intézet kitelepítési helyén.² (Éppen idejében, mert március 25-én megjelentek a szovjet csapatok...) A második világháborút követő békekonferenciára szánt atlasz – a béketárgyalások előkészítésének szűklátókörűsége miatt – nem tölthette be rendeltetését.

Az Intézet...

Az Államtudományi Intézetet 1926-ban TELEKI Pál (1921–22 és 1939–1941 között Magyarország miniszterelnöke) alapította egy tudományos egyesület, a Magyar Statisztikai Társaság kebelében. Az intézmény feladata a Magyarországgal szomszédos államok közviszonyainak nyilvántartása volt. Ezek az államok valamennyien igen jelentős területrészekhez jutottak Magyarország történelmi területéből. Nagyszámú magyar lakosságot is csatoltak ezekhez az államokhoz, így mind az ő sorsuk alakulása, mind az új államok fejlődése bizonyos tekintetben a magyar történelem folytatását jelentette.

A Kárpát-medence területe, amely a magyar államalapítás óta jó hétszáz éven keresztül egyetlen ország politikai szervezetébe tartozott, és csak az Oszmán Birodalom terjeszkedése során szakadt három részre, majd létezett megfelelően, hogy a 19. sz. közepén újra összetartozó nagy tájként, egyetlen politikai testté egyesüljön, 1920-ban öt részre szakadt. A központi területtől elhatárolt részei egyikéből sem lett önálló állam: a Kárpát-medencén túli területekhez csatolták őket. A felosztás 23,4 millió lakost érintett... 5,3 millió került Romániához, 4,1 millió Jugoszláviához (beleértve Horvát-Szlavónország 2,6 millió lakosát), 3,5 millió Csehszlovákiához, 300 ezer Ausztriához. Magyarországnak az összmagyarság alig kétharmada (7,6 millió lakos) maradt, 93 000 km²-en.

A trianoni béke igen drasztikus változásokat hozott létre a Kárpát-medencében és környékén. Magyarországnak 1920 után minden határa új határ volt, tehát minden irányban volt tájékozódni valója nemcsak a magyar nemzetiségű lakosok további élete dolgában, hanem azért is, mert a határok a gazdasági kapcsolatokat csak megzavarták, de megszüntetni nem tudták.

---

² Az eredeti atlaszt a háborús körülmények között nem sikerült egységes kartográfiai szerkezetben kiadni, a sokszorosítás próbanyomat színvonalú volt. A végleges kiadást 1993-ban a Szent István Társulat és a Püski Kiadó közösen készítette el. Az ELTE Térképtudományi Tanszékén készült digitális feldolgozás lehetővé tette a térképi alapok (háttértérképek) és az ábrázolási módok egységesítését. A valódi faksimiléktől eltérően a térképek nem az eredeti atlaszlapok pontos reprodukciói, hanem a kartográfiai és rajzi pontatlanságokat kiszűrő, a tartalmat erősítő, kihangsúlyozó, mégis tartalomhű digitális faksimilék.

Az 1930-as évek második felében az európai politikai közvéleményben érezhetővé vált az, hogy az 1919–1920-ban kialakított területi rend revízió alá fog kerülni. Ettől az időtől kezdve Magyarország számára fontossága lett annak, hogy a környező államok viszonyait ismerje, és adandó esetben a maga igényeit az összkép ismeretében tudja megfogalmazni. Ekkor született meg a gondolat, hogy Közép-Európa egész területéről olyan átfogó adatgyűjteményt kell összeállítani, amely e terület földrajzi, népességi, nemzetiségi viszonyait tárgyilagosan, minden állam saját statisztikái alapján egységesen szemlélteti. Ennek érdekében egy szöveges atlasz elkészítése látszott legjobban megvalósíthatónak.

RÓNAI A. mint az intézetnek 1938 májusa óta igazgatóhelyettese, majd igazgatója, javaslatot tett TELEKINEK, az intézet elnökének egy ilyen atlasz szerkesztésére. Magyarországon az Államtudományi Intézetben rendelkezésre álltak mindazon források és adatok, amelyek egy ilyen összefoglaló mű elkészítéséhez szükségesek voltak.

A megbízás...

RÓNAI A. visszaemlékezéseiből idézve:³ „1941 április 1-jén reggel 7 órára Teleki magához kéretett.” [Kovrig Bélával, az Országos Takarékbiztosítási Intézet igazgatójával közösen – a szerk.]... „Azt indítványozta, menjünk ki a Bástya sétányra, ott nyugodtan beszélgethetünk. A tavaszi hűvös-ködös reggelen a sétány üres volt. Kitűnő hely volt bizalmas beszélgetésre... hozzám fordult.

Tartalmi hűséggel idézem: Valószínűleg nem fogunk kimaradni tudni a háborúból. Ha a németek lerohanják Jugoszláviát, az oroszok be fognak avatkozni, – a háború hamarosan világméretet ölt, és akkor lehet, hogy a németek vesztesre állnak. De bármiképp alakul a helyzet, már most elő kell készülni a következő béketárgyalásra.

Itthon nem szabad hibát elkövetnünk munkásosztályunkkal, nemzetiségeinkkel és a szomszédainkkal szemben. A felkészülésben döntő, hogy ne is csak a Kárpát-medence határai között gondolkodjunk, hanem egész Kelet-Közép-Európa teréről.

Azt kell elérni, hogy ennek a területnek minden dolgát, adatát mi ismerjük a legjobban, teljes áttekintést kell adni tudnunk az egész ütközőterületről, amelyben élünk, úgy ahogy azt a munkát az Államtudományi Intézetben már másfél évtizede csináljuk. Nem állhattam meg, hogy fel ne tegyem a kérdést, miért az én személyemről beszél. Eddig is ő irányított, mi végrehajtottuk amit kívánt... Idézem: elég ideje csinálod, hogy most már magad vedd kézbe az irányítást. Kicsit zavartan kísértük vissza a Sándor-palotába, ott a bejáratnál elbúcsúzott...

³ RÓNAI A.: Térképezett történelem. (1989. Magvető, 1993. Püski Kiadó)

Két nap múlva tudtuk meg, hogy végrendeletének minket illető részét hallottuk.”

Az atlasz...

A részletesen vizsgált és községnyi pontossággal térképezett kb. 1,5 millió km² terület, amelyen az 1930-as évek táján 125 millió ember élt, magában foglalta ÉNy-on Szászországot, ÉK-en Kijevig Ukrainát, Lengyelországot Breszt-Litovszkig és Łódzig, Ausztriában Tirolig nyúlt, Olaszországban az Abruzzókig és D-en Foggia tájáig. A Balkán-félszigeten Albániáig, Szerbiában Szkopjéig, a görög és török határig és Drinápolyig. Magában foglalta egész Romániát és Bulgáriát, az egész Kárpát-medencét Magyarországgal, Csehszlovákiával.

Földrajzi szempontból ez Európa közepe. Távol minden határos tenger-től itt van a kontinenst felépítő három nagy szerkezeti táj találkozója: a kelet-európai ősi pajzs, a nyugat-európai idős hegységrendszerek maradványai és a fiatal lánchegységek itt fonódnak össze.

A nyugat-európai óceáni klíma, a kelet-európai száraz sztyepekklíma és a D-i mediterrán klíma hatásterületei itt ütköznek egymással. Mint ahogy a kontinensen megtelepedett három nagy nyelvcsalád is itt szomszédol a közbeszorult kisebbekkel.

Ezen a területen a két világháború között 12 országban 16 hivatalos nyelvet használtak, ennyi nyelven jelentek meg a hivatalos kiadványok, de legalább még egyszer ennyi nyelvet beszéltek jelentős népcsoportok, saját újságokkal, irodalommal. A kiadványok, térképek, statisztikák ötféle – gót, latin, cirill, török, héber – írással készültek.

A hatalmas mű az egyes országok hivatalos statisztikai kiadványaiban alapult, és az 1930–1940 közötti állapotokat tükrözte. A magyar és angol nyelven készült atlasz 171 színes térképet (a magyar kiadás 139-et) és szöveget tartalmazott 367 oldalon; teljes földtani, földrajzi, népességi, nemzetiségi, vallási, mezőgazdasági, bányászati, kereskedelmi és közlekedési tájékoztatást adott a vizsgált területről.

Az atlasz szerkesztője, RÓNAI András a térképekhez rövid magyarázatot és számszerű adatokat csatolt, továbbá a hiteles források pontos felsorolását. A térképek 3 millió 860 ezer statisztikai adatot tartalmaztak, amihez nemcsak tíz ország hivatalos statisztikai kiadványait kellett beszerezni és feldolgozni – Albániáról és Törökországról nem gyűjtöttek adatokat –, hanem részletes, a községek szintjéig lebontott térképeket, helységnévtárakat is, és ezekből méretarányban és vetületben egységesített térképeket szerkeszteni.

A munka száraz statisztika és térkép, amelynek minden adata tudományosan és hiteles állami kiadványokkal igazolható. Ami hiányzik belőle, arról nem készülnek statisztikák, a népek szenvedése nem térképezhető...

A tisztelet...

RÓNAI András 1941 januárjától 1949 decemberéig a Műegyetem Közgazdasági Karán, mint nyilvános, rendes tanszékvezető tanár, politikai és gazdasági földrajzot oktatott. 1949 végén, az egyetem marxista szellemű átszervezése során nyugdíjazták. Nyugellátás nélkül, hiszen a korhatárt még nem érte el. Ekkor mindössze 43 éves volt...

1950 elején, az akkori igazgató, VITÁLIS Sándor jóvoltából, a Magyar Állami Földtani Intézetben kapott állást. Itt új pályát kellett kezdenie, ismét alulról. Munkaszeretete és szorgalma révén ez a pálya is szépen ívelt: geológusként is a szakma élvonalába került. Munkásságát a földtudomány doktora címmel és számos szakmai kitüntetéssel ismerték el. Nemzetközi szakmai körökben is jó nevet szerzett. 1986-ban, 80 évesen vonult nyugdíjba.

RÓNAI professzor soha semmiféle pártnak vagy politikai mozgalomnak nem volt tagja. Életének középpontjában a munka állt. Azt igyekezett mindenkor tiszteességgel, lelkiismeretesen végezni. Tisztelettel és nagyrabecsüléssel emlékezünk az egykori tudósra, a kiváló emberre, akinek életére vonatkozik az egyetemalapító Pázmány Péter intelme: „Azt a tanítót böcsüli nagyra Isten, aki cselekszi amit tanít, és mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének téntájába mártván, úgy szól, amint szíve járása vagyon...”

Timár Judit–Velkey Gábor: Várossiker alföldi nézőpontból – MTA RKK Alföldi Intézete – MTA Társadalomkutató Központ, Békéscsaba–Budapest, 2003. 253 old.

Az MTA Stratégia Kutatások keretében folytatott vizsgálat célja az volt, hogy a rendszerváltás utáni évtized társadalmi-gazdasági folyamatait a sikeresség szempontjából felmérje. TIMÁR Judit a bevezetőben részletezi a kutatási téma előzményeit, valamint az adatgyűjtés módszertanát és kérdésfeltevését. A vizsgálat központi kérdése az, hogy a statisztikai mutatók alapján sikeres városok lakosai hogyan látják a város fejlődését, helyzetét. A helyi véleményeket 1999 és 2001 között elvégzett kérdőíves és mélyinterjú módszerrel tárták fel.

A bevezető tanulmány önkritikával zárul. A szerző egyrészt elismeri, hogy a legszegényebb réteg véleménye a felmérés során elsikkadt, másrészt kimondja, hogy a gazdasági siker környezeti, társadalmi árát a kutatás nem tudta kimutatni. Őszintesége mindenképp elismerést érdemel, hiszen ez utóbbi, valóban nagyon bonyolult kérdésről nyugodtan állíthatta volna, hogy „külön tanulmányt érdemelne”, vagy hogy a „jövőben fontos vizsgálendő terület”.

Az Alföld település- és gazdaságszerkezetének 1990 előtti történetét BELUSZKY Pál foglalja össze. Írásában korszakokra lebontva szerepel az agrárkonjunktúrától való függőség mint a sikeresség egyik fő tényezője. Kiss János Péter tanulmányából korrekte képet kaphatunk az 1990 utáni – és részben előtti – folyamatokról. Részletesen körüljárja a regionális politika, a külföldi tőke, a közlekedés, stb. szerepét, és az Alföld országon belüli helyzetére is kitér.